

GRID

Intern faglig debat på Kunstakademiets Arkitektskole, Afd 6

Einig zu sein ist göttlich und gut; woher ist die Sucht denn
Unter den Menschen, daß nur Eines und Einer nur sei?
HÖLDERLIN

N° 29 Maj 2000

Fra umiddelbarhed til viden

I sit første hovedværk *Åndens fænomenologi (Phänomenologie des Geistes, 1807)*, sætter den tyske filosof Hegel sig for at begrunde en filosofisk sikker viden ikke ved, som filosofien tidligere havde forsøgt, at lægge ud med at finde et sikkert udgangspunkt - sikre principper, på hvis grundlag man kunne rejse en hel bygning af ufejlbarlighed - men tværtimod ved så at sige demonstrativt at lade bevidstheden gennemløbe alle mulige fejltagelser og ensidigheder, for gennem denne *erfaring* skridt for skridt at udskille det sande fra det falske, og nå en form for sandhed der ikke bare har udelukket, men tilbagelagt det falske, og således, om man vil, optaget det i sig.

Undersøgelsen tager derfor udgangspunkt i den mest umiddelbare form for vished, som også umiddelbart synes at måtte være den mest sande og konkrete, nemlig den *umiddelbare sanseerfaring*, fx at "solen skinner". Intet synes mere uanfægteligt end en sådan vished. Og dog, vil Hegel vise, må den anfægte sig selv, og dermed pege ud over sig selv, mod en mindre umiddelbar, mere reflekteret, men dermed også mere velfunderet viden.

I bevidstheden om at "solen skinner", er det genstanden som står i fokus. Det er klart at jeg i den sansemæssige bevidsthed underforstår at der er nogen der sanser: JEG sanser at solen skinner; men dette er netop underforstået. Imidlertid er dette ikke det eneste, der er underforstået. For selv om solen skinner nu, vil der være et andet tidspunkt hvor den ikke skinner; og selv om solen skinner her, vil der være et andet sted hvor den ikke skinner. Dette erfarer sansningen selv. Indholdet i, eller genstanden for, den sansemæssige vished ændrer sig; hvad der består, er sansningens form som sådan: JEG-NU-HER. Men dette JEG-NU-HER, der består uafhængigt af sit sansede indhold, er nu ikke selv længere hverken noget sanset eller noget umiddelbart 'konkret', men tværtimod noget alment og 'abstrakt'. Jeg indser - eller mere præcist: den sansemæssige bevidsthed erfarer - at den umiddelbare vished er det modsatte af hvad den troede, den var: den troede at den var simpel og uimodsigelig; men i virkeligheden er den kompleks og *kan* ikke blot modsiges, men *må* sågar modsiges selv.

Denne modsigelse viser sig, så snart den sansemæssige vished vil udtrykke sig. "Solen skinner", er et simpelt udtryk for en simpel sansning; men den er begrænset til et bestemt JEG-NU-HER. Et andet JEG-NU-HER må tværtimod sige: "Solen skinner ikke", og med samme ret. Og selv hvor den samme sansning faktisk gentages, betyder det ikke en tilbagevenden til det første udtryk "Solen skinner"; men gentagelsen kræver et sprogligt mærke, som fx "Solen skinner igen" eller "Solen skinner også her".

Søger jeg nu at præcisere mit udtryk, for at undgå denne modsigelse; siger jeg fx "Jeg sanser at solen skinner nu og her", hjælper det mig ikke; for det modstridende udtryk vil kunne antage nøjagtigt samme form, og med nøjagtigt samme ret. Således opnår forsøget på at præcisere det umiddelbare kun at slå sig for munden; for

‘jeg’, ‘nu’ og ‘her’ er jo almene bestemmelser der tilkommer enhver sansning, men netop derfor heller ikke kan tjene til at udtrykke hvad der er særligt for netop denne. Ja, selv ordet ‘denne’ er en sådan almen bestemmelse. Den umiddelbare, sansemæssige vished er således udsigelig.

Der er nu to muligheder. *Enten* at blive stående i denne udsigelige umiddelbarhed, ja endog fastholde dens udtryk “Solen skinner”, uden hensyn til at dette - ifølge sansningens egen erfaring - ikke kan være sandheden. I dette tilfælde forbliver vi i det *æstetiske*: jeg sanser at solen skinner - det er det hele. Jeg siger “Solen skinner”, og bekymrer mig ikke om at dette udsagn til andre tider og på andre steder - ja, måske allerede idet jeg siger det - vil være i modstrid med sansningen (poesi). *Eller* at træde et skridt bagud af sproget (siden nu sproget altid vil ‘forråde’ det umiddelbart sansede), og begrænse mig til at *pege* på det sansede, som jeg mener (Hegel viger ikke tilbage for et ordspil her: at mene hedder på tysk *meinen*, og det jeg mener, er det som er mit, på tysk *mein*). Men den pegende gestus - der peger på *mig* som pegende, og på *mit* nu og her - peger dermed også på alle de jeg’er, nu’er og her’er, som ikke er mine, som ikke menes, dvs den peger på *subjektet i almindelighed*, og på *tiden* og *rummet* som sådan. (Vi finder i sprogets historie spor af en sådan udvikling: det samme ord - latin *hora* = fransk *heure* = dansk *år* - kan således betegne alt fra et øjeblik til en vældig udstrækning af tid)

Dermed er grundlaget tilvejebragt for en højere form for bevidsthed (af Hegel kaldet *Wahrnehmung*, dvs prøvende iagttagelse) hvor et alment subjekt forholder sig på almen vis til en genstand, der dermed også fremstår som en almen størrelse. “Solen er noget, som snart skinner, snart ikke skinner”. Solen er ikke længere blot navnet på en umiddelbart givet sansning, men på en *ting* som ikke nødvendigvis sanses, dvs erkendelsen har overskredet det blot sansemæssiges grænser (er blevet ‘objektiv’). På den ene side er tingen ikke altid hvad den giver sig ud for; på den anden side har bevidstheden lært at skelne mellem tingen selv og dens egenskaber, således at jeg kan fastholde en forestilling om noget bestandigt der blot til skiftende tid og sted frembyder forskellige egenskaber, forskellige ‘sider’ af sig (man kan tænke på Månen og dens faser).

Denne bevidsthed er således ikke længere i modstrid med det naturlige sprog: vi siger “Solen er ...”, og taler hermed om noget ikke nødvendigvis nærværende, hvis egenskaber (eller prædikater: det som skal stå på den tomme plads “...”) ikke er umiddelbart givet.

Det næste skridt vil være at drage konsekvensen af det fremtrædendes foranderlighed, ved at søge dennes årsag i tingen selv. For den sansemæssige bevidsthed var foranderligheden et vilkår for erfaringen som sådan: alt sanseligt givet er foranderligt. På næste trin trådte tingen frem (eller rettere: tilbage) som bestandighed ‘bag’ de skiftende fremtrædelser; men tingen selv forblev abstrakt og almen: “Månen” bag dens faser (græsk $\phi\alpha\sigma\iota\varsigma$, samme ord som engelsk *face*). På Hegels tredje trin træder også bevidstheden et skridt tilbage og bliver *forstand*: idet den erkender en orden i sit eget skiftende indhold, bliver den i stand til at henlægge årsagen til denne skiften selv til tingen selv, som derved bliver dynamisk i sig selv (Hegel kalder denne årsag *kraft*, hvilket viser at han tænker på fysikken som videnskab: kraft er ikke noget, som umiddelbart erfares, men derimod et forklaringsprincip henlagt til det objektive). Idet jeg konstruerer en model hvor fx Månen kredser om Jorden, idet den modtager lys fra en relativt stationær Sol, bliver jeg i stand til at *forklare* månens faser. Denne bevidsthedsform sætter således en hel verden af - lovmæssig - foranderlighed ‘bag’ ved den sansede virkeligheds umiddelbare - og umiddelbart uforklarlige - foranderlighed. Dette er samtidig jeg’ets triumf: ethvert umiddelbart JEG-NU-HER har nu sin ‘plads’ i forhold til den højere orden, som forstandens almene JEG definerer.

Den næste udfordring for bevidstheden er erfaringen af at heller ikke et sådant jeg er alene i verden. men det er en anden historie.

Uden at forgrove alt for meget, kan vi sige at Hegels første tre bevidsthedstrin i *Åndens fænomenologi* svarer til hvad vi i dag ville kalde: (1) den æstetiske *oplevelse*, (2) den praktiske *viden*, og (3) den teoretiske *videnskab*.